

บทความวิจัย

แนวคิดที่อยู่เบื้องหลังชนชั้นแรงงานเกาหลีใต้

โดย

นางสาว ภรภัค สาครินทรราชย์

รหัสนักศึกษา 05520494

เสนอ

อาจารย์คมกฤษ อู่เติ้กเค็ง

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษารายวิชา 450 464 การอ่านเรื่องเอเชียตะวันออก

สาขาวิชาเอเชียศึกษา คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ภาคการศึกษาต้น ปีการศึกษา 2555

ชื่อเรื่อง	แนวความคิดที่อยู่เบื้องหลังชนชั้นแรงงานเกาหลีใต้
ชื่อนักศึกษา	นางสาวกรรภัค ศาครินทร์ราชย์ รหัสนักศึกษา 05520494
อาจารย์ที่ปรึกษา	อาจารย์คมกฤษ อู่เด็กเค่ง
สาขาวิชา	เอเชียศึกษา คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์
ปีการศึกษา	2555
คำสำคัญ	แรงงาน , เกาหลี , ขงจื้อ , เทววิทยาแห่งการปลดปล่อย , มาร์กซิส

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา พัฒนาการ ลักษณะเฉพาะ และการเคลื่อนไหวของชนชั้นแรงงานในประเทศเกาหลีใต้ในช่วงทศวรรษ 1920 หรือยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมของคาบสมุทรเกาหลีจนถึงปัจจุบัน ศึกษาแนวคิดสำคัญที่มีอิทธิพลทำให้แรงงานเกาหลีใต้ก่อตัวเป็นแรงงานที่มีจิตสำนึกในชนชั้น มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น และประสบความสำเร็จในการปฏิวัติมากกว่าแรงงานในประเทศอุตสาหกรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีลักษณะสังคมคล้ายกัน และประเทศกำลังพัฒนาในอื่นๆ โดยผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่กล่าวถึงสภาพสังคมเกาหลี สภาพของแรงงานเกาหลี รวมถึงเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวความคิดต่างๆ คือ วัฒนธรรมขงจื้อ ทฤษฎีพึ่งพาและเทววิทยาแห่งการปลดปล่อยของละตินอเมริกา และทฤษฎีมาร์กซิส แล้วจึงนำผลการศึกษาด้านสังคมมาวิเคราะห์ร่วมกับแนวความคิด ผลการวิจัยพบว่า กระบวนแรงงานในเกาหลีมีพัฒนาการเริ่มจากในทศวรรษที่ 1920 ที่ประเทศญี่ปุ่นได้นำระบบอุตสาหกรรมเข้ามาในประเทศเกาหลีได้เป็นครั้งแรก เริ่มก่อตัวเป็นกรรมชีพในทศวรรษที่ 1960 และปฏิวัติในทศวรรษที่ 1980 โดยมีลักษณะเฉพาะคือ มีการประท้วงที่รวดเร็วและรุนแรง และจากการศึกษาแนวคิดพบว่า วัฒนธรรมขงจื้อได้ถูกชนชั้นนายทุนนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมแรงงาน ทฤษฎีพึ่งพาและเทววิทยาแห่งการปลดปล่อยของละตินอเมริกา ได้ถูกนำเข้ามาโดยองค์กรคริสต์ศาสนา มีส่วนช่วยเหลือในการเรียกร้องสิทธิของแรงงานในทศวรรษที่ 1960-1980 และทฤษฎีมาร์กซิสถูกนำเข้ามาใช้ในการเรียกร้องโดยนักศึกษาในทศวรรษที่ 1980

บทนำ

1.ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

หลังจากที่ประเทศเกาหลีใต้ผ่านความยากลำบากมาหลายทศวรรษจากการตกเป็นเมืองขึ้นของญี่ปุ่น การตกอยู่ภายใต้การอารักขาขององค์การสหประชาชาติ การแยกประเทศเป็น 2 รัฐในปี 1948 และสงครามที่ตามมาอีก 3 ปี ส่งผลให้ประเทศเกาหลีใต้ประสบกับความตกต่ำในทุกด้าน ภาคสังคมในทุกๆ ส่วน จึงรวมกันสร้างชาติ ภายใต้การนำของประธานาธิบดี ปัก จุงฮี จนกระทั่งประเทศเกาหลีใต้ที่มีความด้อยพัฒนา กลายเป็นประเทศที่มีการพัฒนา มีศักยภาพในการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วในที่สุด (ดำรง ฐานดี 2542 : 1)

ประเทศเกาหลีใต้พยายามที่จะพัฒนาตัวเองให้แข็งแกร่ง เพื่อที่จะกลายเป็นประเทศที่มีระบบรัฐและเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเอง เกาหลีใต้จึงเร่งพัฒนาเศรษฐกิจที่ถือเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนาประเทศ เห็นได้ชัดในสมัยสาธารณรัฐที่ 3 ที่ผู้นำของเกาหลีใต้จัดตั้งคณะกรรมการวางแผนเศรษฐกิจให้มีฐานะเท่าเทียมกับกระทรวง (ดำรง ฐานดี 2542 : 39) และกลุ่มนักธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ที่มีบทบาททางการเมืองเช่นเดียวกับกลุ่มข้าราชการและทหาร เนื่องจากเงินทุนของนักธุรกิจเหล่านี้ มีส่วนช่วยต่อพรรคการเมือง และประเทศยังต้องอาศัยนักธุรกิจเหล่านี้เพื่อเร่งพัฒนาอุตสาหกรรมและการพาณิชย์ ช่วงการพัฒนาในทศวรรษที่ 60 รัฐบาลได้ให้สิทธิพิเศษมากมายในการขยายฐานเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมทั้งในและนอกประเทศ นักธุรกิจเหล่านี้จึงมีรายได้เพิ่มขึ้นสูงมาก และครอบครองอำนาจทางเศรษฐกิจทั่วประเทศ (ดำรง ฐานดี 2542 : 42 - 43) เกาหลีใต้ที่กลายเป็นประเทศอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วและการมีอำนาจของนักธุรกิจนั้น ผลที่ตามมาคือการเกิดขึ้นชนชั้นนายทุนและชนชั้นแรงงานนั่นเอง

หลักคำสอนของขงจื้อที่ให้ความสำคัญกับระบบอาวุโส การบังคับบัญชา การยอมรับผู้มีอำนาจหน้าที่ ความร่วมมือร่วมใจ ความขยันอดทน และระบบครอบครัว เป็นสิ่งที่นักอุตสาหกรรมในเอเชียตะวันออกโดยเฉพาะญี่ปุ่นและเกาหลีใต้ นำมาใช้เพื่อสร้างระบบอุตสาหกรรม เพื่อลดความขัดแย้งของแรงงาน กระตุ้นให้แรงงานยอมทำงานอย่างหนัก เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ผูกพันตนเองต่อเป้าหมายของบริษัท (ฮาเก็น กู 2552 : 9 - 10) ซึ่งชนชั้นนายทุนได้ใช้วัฒนธรรมขงจื้อนี้กดขี่แรงงาน โดยการลดค่าจ้างให้ต่ำที่สุด ลดสวัสดิการ เพิ่มเวลาการทำงาน รวมถึงการจ้างงานอย่างหนัก เพื่อที่จะได้ลดต้นทุนการผลิตให้ต่ำที่สุด เพื่อกำไรสูงสุดตามหลักของเศรษฐศาสตร์ ยกตัวอย่างเช่น คำกล่าว

ของแรงงานเกาหลีใต้ คิม คองซุก ได้กล่าวของลดชั่วโมงการทำงาน ลดความเร็วของเครื่องจักร ขอ
เวลาวันหยุดในวันเสาร์ อาทิตย์ และกล่าวถึงก๊าซพิษในโรงงาน (ฮาเก็น คู 2552 : 68) และซุน ชุมซุน
ได้กล่าวของลดเวลาการทำงานจาก 18 ชั่วโมงต่อวันเป็น 12 ชั่วโมงต่อวัน ทั้งๆที่กฎหมายแรงงาน
กำหนดไว้เพียง 8 ชั่วโมงเท่านั้น (ฮาเก็น คู 2552 : 3 - 4)

ในขณะที่ชนชั้นแรงงานของเกาหลีใต้ที่ถูกกดขี่อย่างมาก ได้โต้ตอบโดยการทำการประท้วง
ขึ้น มีการจัดตั้งสหภาพแรงงานเพื่อใช้ต่อรองกับชนชั้นนายทุน ยกตัวอย่างเช่นในปี 1998 สหภาพ
แรงงานและสมาชิก ได้ออกมาประท้วงเพื่อต่อต้านกฎหมายการเลิกจ้างแรงงานฉบับใหม่ การปลด
คนงานออก 4,830 คนของบริษัทฮุนไดมอเตอร์ และการค้างจ่ายค่าแรงของบริษัทเกียร์มอเตอร์ (ดำรงค
ฐานดี 2542 : 217 - 218)

โดยอิทธิพลภายนอกที่มีบทบาทกับชนชั้นแรงงานของเกาหลีใต้นั้น ได้แก่ เทววิทยาแห่งการ
ปลดปล่อย โดยเฉพาะของละตินอเมริกา ทฤษฎีฟิงฟิง และทฤษฎีนิโอมาร์กซิส ซึ่งเป็นที่นิยมในหมู่
นักศึกษา และถูกนำมาเผยแพร่ โดยนักศึกษาที่เข้ามาเป็นสมาชิกของสหภาพแรงงาน เห็นได้ชัดใน
ขบวนการเคลื่อนไหวมินจุง ที่มีความคิดที่เรียกว่า เทววิทยามินจุง สังคมวิทยามินจุง เพื่อแสวงหาการ
ปลดปล่อยที่เป็นอิสระ (ฮาเก็น คู 2552: 210 - 211)

วัฒนธรรมของการก่อตัวทางชนชั้นแรงงานเกาหลีใต้นี้ มีเอกลักษณ์เป็นของตนเองจาก
แนวคิดหลายอย่าง ทำให้ประสบความสำเร็จในการจัดตั้งองค์กรแรงงาน เพื่อเรียกร้องสิทธิในการ
ทำงาน ถือเป็นต้นแบบที่ดีของการศึกษา สำหรับประเทศที่ยังมีการเอารัดเอาเปรียบแรงงาน เพื่อเป็น
แนวทางในการพัฒนาสิทธิของแรงงานนั่นเอง

จากความน่าสนใจดังกล่าว ผู้วิจัยใคร่ศึกษา แนวความคิดที่อยู่เบื้องหลังชนชั้นแรงงานเกาหลี
ใต้ เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นถึงแนวความคิดที่เกี่ยวข้อง

2. วัตถุประสงค์

2.1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการ ลักษณะเฉพาะ และการเคลื่อนไหวของชนชั้นแรงงานใน
ประเทศเกาหลีใต้

2.2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการ และการเคลื่อนไหวของชนชั้น
แรงงานเกาหลีใต้

3.วิธีการวิจัย

3.1. ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสังคมเกาหลี แรงงานเกาหลี และแนวความคิดต่างๆ

3.2. เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสังคมเกาหลี แรงงานเกาหลี และแนวความคิดต่างๆ ทั้งเอกสารภาษาไทยและสื่ออิเล็กทรอนิกส์

3.3. เรียบเรียงผลการศึกษารูปแบบของบทความวิจัย

4.ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

4.1. ทำให้ทราบถึงพัฒนาการ ลักษณะเฉพาะ และการเคลื่อนไหวของชนชั้นแรงงานในประเทศเกาหลีใต้

4.2. ทำให้ทราบถึงแนวคิดสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการ และการเคลื่อนไหวของชนชั้นแรงงานเกาหลีใต้

5.เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารที่ใช้เป็นกรอบความคิดที่ใช้วิจัยได้แก่ เอกสารเกี่ยวกับสภาพสังคมและสภาพแรงงานของเกาหลีใต้ และเอกสารเกี่ยวกับแนวความคิดที่อยู่เบื้องหลังแรงงานเกาหลีใต้

5.1.เอกสารเกี่ยวกับสภาพสังคมและสภาพแรงงานของเกาหลีใต้

ดำรง ฐานดี (2542) เขียนหนังสือเรื่อง “เกาหลีวันนี้” กล่าวถึงสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากหลังจากการก่อตั้งประเทศขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1948 ในด้านเศรษฐกิจของเกาหลีใต้ได้ทุ่มเทพัฒนาประเทศจนกลายเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ที่มีศักยภาพในการพัฒนาอย่างรวดเร็ว จนมีขนาดเศรษฐกิจใหญ่เป็นอันดับที่ 11 ของโลกในปัจจุบัน และมีสินค้าที่ใช้เทคโนโลยีสูง การเกิดของบริษัทแซโบล์ กลุ่มบริษัทขนาดใหญ่ของเกาหลี ที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของคนเกาหลี เนื่องจากดำเนินธุรกิจอุตสาหกรรมในทุกสาขา กล่าวรวมถึงวิกฤตทางการเงินในปี ค.ศ. 1997 และในด้านการเมือง ที่มีการเปลี่ยนแปลงมาตรการหลายอย่างที่เคยมีในอดีตเพื่อปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์เหล่านี้ เช่น การออกกฎหมายเลิกจ้างได้อย่างเสรี ในช่วงวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ บริษัทสามารถลดค่าจ้างและสวัสดิการ และจ่ายค่าจ้างตามความสามารถ ซึ่งขัดแย้งกับระบบเดิมที่มีระบบการจ้างงาน

ตลอดชีพ และการจ่ายค่าจ้างตามระบบอาวุโส ผู้วิจัยจะนำเอาความรู้พื้นฐานทางสังคมนี้ มาอ้างอิงกับการก่อตัวของชนชั้นแรงงานที่เกิดขึ้น

ฮาเก็น คู (2552) เขียนหนังสือเรื่อง “แรงงานเกาหลี: วัฒนธรรมและการเมืองว่าด้วยการก่อตัวทางชนชั้น” กล่าวถึงการก่อตัวของชนชั้นแรงงานเกาหลีได้ว่าในช่วงแรกนั้นเป็นเพียงแค่การประท้วงเล็กๆ เป็นแค่การปกป้องผลประโยชน์ของคนงาน เช่น นายจ้างค้างค่าจ้าง แต่เมื่อเข้าสู่ ค.ศ. 1990 แรงงานที่แข็งขัน มีวินัย ขอมงานน ได้หมดไป เกิดการประท้วงขึ้นอย่างรุนแรงหลายครั้ง โดยเป็นการต่อสู้ทางการเมืองมากกว่าเศรษฐกิจ คือเน้นความมั่นคงในการทำงานและการเพิ่มอำนาจให้แก่องค์กรแรงงานมากกว่าผลประโยชน์ระยะสั้นทางเศรษฐกิจ การก่อตัวของชนชั้นแรงงานในระยะแรกนั้นเกิดจากการเปลี่ยนแปลงสู่อุตสาหกรรม เริ่มจากการกลายเป็นสังคมอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก โดยแรงงานเกาหลีใต้ที่มีความอ่อนแอเนื่องจากวัฒนธรรมแบบขงจื้อ เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาหนังสือเล่มนี้ได้กล่าวถึงงานและสิทธิอำนาจในอุตสาหกรรมเกาหลี คือแรงงานเกาหลีมีการปรับตัวอย่างเรียบง่ายในการกลายเป็นอุตสาหกรรม แต่มีชั่วโมงการทำงานที่ยาวนานและหนักมาก โดยมีชั่วโมงการทำงานเฉลี่ยยาวนานที่สุดในโลก มีการลดทอนความเป็นมนุษย์เต็มไปด้วยอันตราย เนื่องจากการบังคับให้ทำงานในสภาพที่อันตราย นายจ้างลงทุนในการสร้างมาตรฐานความปลอดภัยต่ำมาก มีความสัมพันธ์ในการทำงานเป็นแบบอำนาจนิยม ถูกนายจ้างค้างค่าจ้างล่วงเวลา เกิดปัญหาในการผลิตซ้ำ คือ ค่าจ้างที่น้อยกว่าการประท้วงชีวิต กล่าวถึงกลุ่มสหภาพแรงงานหญิง ที่เกิดขึ้นโดยมีแม่ของ ชุน เทอิล ชายผู้ซึ่งฆ่าตัวตายในการประท้วง เป็น "มารดาของแรงงานทั้งหมด" เป็นผู้ที่มิบทบาทสำคัญ นอกจากนั้น แรงงานหญิงบางส่วน ยังได้ใกล้ชิดกับองค์กรคริสต์ศาสนาที่ได้รับอิทธิพลจากความคิดทางศาสนาแนวก้าวหน้า หรือเทววิทยาแห่งการปลดปล่อย จากโรงเรียนแรงงานกลางคืน ซึ่งเหล่าแรงงานหญิงได้เรียนรู้ถึงความสำคัญของสหภาพแรงงาน วิธีการจัดองค์กร และการดำเนินงานสหภาพอีกด้วย จากนั้นในปี 1980 ก็ได้เกิดการเคลื่อนไหวของนักศึกษา ที่ถือว่าเป็นการเข้าร่วมของกลุ่มปัญญาชนเป็นครั้งแรก และยังนำแนวความคิดแบบมาร์กซิสมมาใช้แทนแนวความคิดของศาสนาคิดที่ไม่มีพลังเพียงพอ และหนังสือเล่มนี้ยังกล่าวถึงเอกลักษณ์และจิตสำนึกของแรงงาน และการต่อสู้ของแรงงานเกาหลีใต้ที่มีความรุนแรงและจำนวนคนที่เข้าร่วมยังมีมากด้วย เช่น การต่อสู้ของแรงงานที่ซอนแด เป็นต้น

5.2.เอกสารเกี่ยวกับแนวความคิดที่อยู่เบื้องหลังแรงงานเกาหลีใต้

วิลเลียม ฟอสเตอร์ (2524) เขียนหนังสือเรื่อง “ลัทธิมาร์กซ กับ ขบวนการกรรมกรสากล” กล่าวถึงลัทธิมาร์กซและการต่อสู้ในอดีตของขบวนการกรรมกรนานาชาติประเทศ ที่เริ่มต้นขึ้นเมื่อมีการปฏิวัติอุตสาหกรรมเกิดขึ้นในประเทศอังกฤษ มีการปฏิวัติของชนชั้นนายทุนเพื่อที่จะต่อต้านระบบศักดินา และเกิดระบบทุนนิยมขึ้นพร้อมกับชนชั้นนายทุนที่เป็นใหญ่กับชนชั้นแรงงานที่โดนกดขี่อย่างมากจึงจัดตั้งขบวนการกรรมกรสากลขึ้นเป็นครั้งแรกและนำหลักการของลัทธิมาร์กซมาใช้ กล่าวถึงหลักการพื้นฐานของลัทธิมาร์กซ 8 ข้อด้วยกันคือ 1.ปรัชญาวัตถุนิยม ที่ไม่เชื่อในเรื่องเหนือธรรมชาติ เชื่อว่าวัตถุเป็นพื้นฐานของทุกสิ่ง รวมถึงความคิดอีกด้วย 2. วิทยาศาสตร์ที่ว่าด้วยกฎแห่งการเคลื่อนไหว ไม่มีสิ่งใดถาวรสมบูรณ์ ทุกสิ่งต้องมีการเปลี่ยนแปลง 3. แนวความคิดวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ คือประวัติศาสตร์บนพื้นฐานความเป็นวิทยาศาสตร์ กล่าวว่สังคมที่เกิดขึ้นนั้น เกิดจากความสัมพันธ์บางประการที่แน่นอนและไม่สามารถเลี่ยงได้ ไม่ได้เกิดจากจิตของมนุษย์ โดยเอาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดหลัก 4. การต่อสู้ทางชนชั้น กล่าวว่ประวัติศาสตร์ทั้งหมดที่ผ่านมาล้วนแต่เป็นต่อสู้ของชนชั้น และจะนำไปสู่สังคมที่ปราศจากชนชั้น 5. บทบาทที่ปฏิวัติของชนชั้นกรรมกร กล่าวว่ชนชั้นกรรมกรมาชีพเท่านั้นที่เป็นชนชั้นปฏิวัติอย่างแท้จริง 6. มูลค่าส่วนเกิน หรือมูลค่าที่ได้มาจากการขูดรีดกรรมกร 7. บทบาทของรัฐ เป็นกลไกที่ชนชั้นนายทุนใช้บังคับกรรมกรให้ยอมจำนน 8. ยุทธศาสตร์ – ยุทธวิธีในการสู้ทางชนชั้นของกรรมกร และหนังสือเล่มนี้ได้มีการกล่าวถึงการต่อสู้ของแนวคิดสำนักต่างๆในยุคนั้น ซึ่งจะทำให้เราเข้าใจการปฏิวัติของประเทศนั้นๆได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น และสามารถศึกษาทฤษฎีปฏิวัติของมาร์กซทุกด้าน พร้อมทั้งมีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ยิ่งขึ้น ซึ่งจะทำให้เราเข้าใจได้มากกว่าการศึกษาหลักการของลัทธิมาร์กซเพียงแค่อ่างเดียว

เจริญวิทย์การพิมพ์ (2493) เขียนหนังสือเรื่อง “ปรัชญาของมาร์กซ” กล่าวถึงกฎแห่งความคลี่คลายทางสังคม ที่มีการต่อสู้ระหว่างชนชั้นที่มีผลประโยชน์ขัดแย้งกันเป็นตัวสำคัญ ความเป็นมาของสังคมมนุษย์ ลำดับขั้นตอนในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต โดยค้นคว้าจากการศึกษาความประพฤติของมนุษย์ตามความเป็นจริง อีกทั้งยังกล่าวถึงสังคมนายทุน ที่มาแทนระบบเศรษฐกิจของลัทธิศักดินา พร้อมทั้งการเกิดชนชั้นนายทุน และชนชั้นแรงงาน กล่าวถึงสังคมนายทุนที่ให้ความสำคัญกับกำไรเป็นอันดับแรก ซึ่งกำไรนั้นได้มาจากค่า

ส่วนเกินของชนชั้นแรงงาน กล่าวถึงจักรพรรดินิยมของลัทธิเศรษฐกิจนายทุนหรือการแย่งชิงดินแดนของนายทุน เพื่อผลประโยชน์ในดินแดนนั้นๆ กล่าวถึงการต่อสู้ระหว่างชนชั้นในสมัยต่างๆเพื่อที่จะค้นหากฎแห่งการต่อสู้ระหว่างชนชั้น เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องความคลี่คลายในสังคม โดยมีลักษณะของการปฏิวัติเช่น ชนชั้นปฏิวัติจะได้เป็นชนชั้นปกครองในยุคต่อไปเสมอ สังคมโซเชลลิสต์ที่กำเนิดมาจากปรัชญาของลัทธิมาร์กซิส ซึ่งไม่ได้มีลักษณะแบบเมืองในฝันเหมือนกับความคิดของนักอุดมคติโซเชลลิสต์คนอื่นๆ เป็นเค้าโครงของสังคมใหม่และวิถีทางที่มันจะคลี่คลายต่อไปได้ และทฤษฎีของมาร์กซิสในเรื่องของธรรมชาติที่กล่าวว่าการเปลี่ยนแปลงของสังคมมนุษย์เป็นไปในทิศทางเดียวกับการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติภายนอก

สุวรรณ สถาอาพันธ์ (2543) เขียนหนังสือเรื่อง“กระแสธารปรัชญาจีน” กล่าวถึงปรัชญาของจีนทั้ง 4 คือ ขงจื้อ เหล่าจื้อ จวงจื้อ หานเฟยจื้อ โดยในส่วนของขงจื้อได้กล่าวถึงความคิดเกี่ยวกับการร่ำเรียน ขอบเขตของการสอนของขงจื้อ ปรัชญาว่าด้วยจารีต มนุษยธรรม การหลีกหนีสังคม มีการกล่าวถึงผู้หญิง การขัดเกลาคุณธรรมของผู้ปกครอง การแก้ไขนามให้ถูกต้อง พลังคุณธรรมในฐานะกลไกแห่งระเบียบสังคม และในส่วนที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนั้นคือ ปรัชญาการปกครอง ที่ได้กล่าวไว้ว่าปรัชญาของสังคมการเมือง เกี่ยวข้องกับคุณธรรมในครอบครัว คือ ถ้ามีความกตัญญูต่อครอบครัวของตนแล้ว ก็จะกตัญญูต่อประเทศชาติด้วย ส่งผลให้รากฐานของสังคมการเมืองมีความเป็นระเบียบรากฐานแห่งระเบียบสังคมไม่ได้อยู่ที่กฎหมายหรืออำนาจรัฐ แต่อยู่ที่ความซื่อสัตย์ระหว่างบิดากับบุตร และกล่าวถึงการสร้างระเบียบสังคมด้วยคุณธรรม ว่าองค์ประกอบของการปกครองที่ขาดไม่ได้คือ อาหาร อาวุธ และความมั่นใจที่ประชาชนมีต่อผู้นำ สำหรับขงจื้อนั้น ผู้ปกครองเป็นผู้สร้าง และกำหนดกฎเกณฑ์จารีต ผู้ใต้ปกครองมีหน้าที่ทำตามนั้น การที่จะทำให้ผู้ใต้ปกครองทำตาม ตัวผู้ปกครองเองจะต้องมีคุณธรรม จารีตนั้นช่วยก่อให้เกิดความละเอียด ซึ่งเป็นกลไกควบคุมประชาชนจากภายใน และใช้กฎหมายควบคุมประชาชนจากภายนอก โดยผู้วิจัยจะนำเอาความรู้ในส่วนนี้ มาใช้อ้างอิงกับการควบคุมของชนชั้นนายทุน

ทวีวัฒน์ ปุณฺชกรวิวัฒน์ (2553) เขียนเรื่อง “เทววิทยาแห่งการปลดปล่อย” กล่าวถึง การต่อสู้ของละตินอเมริกา และแนวคิดที่นำมาใช้คือเทววิทยาแห่งการปลดปล่อย (Liberation Theology) ที่เกิดขึ้นในละตินอเมริกาในช่วงทศวรรษที่ 1970 เพื่อตอบโต้ต่อโครงสร้างแห่งการเอารัดเอาเปรียบของโลกที่หนึ่งที่มีต่อโลกที่สาม นำความหวังมาสู่คนยากจนและผู้ที่ถูกกดขี่ เป็นการตีความหลัก

ความเชื่อในศาสนาคริสต์จากประสบการณ์ของความลำบาก การต่อสู้และความหวังของคน เป็นบทวิพากษ์การกระทำของโบสถ์และชนชั้นผู้นำในศาสนาคริสต์จากแง่มุมของคนยากจน เทววิทยาแห่งการปลดปล่อยได้หยิบยืมทฤษฎีทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทฤษฎีฟิงกา และยังสามารถวิเคราะห์ทางสังคมของลัทธิมาร์กซ์(Marxism) โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการต่อสู้ทางชนชั้น ในการวิเคราะห์ทำความเข้าใจกลไกของระบบทุนนิยมข้ามชาติในปัจจุบันและเปิดเผยโครงสร้างทางสังคมที่กดขี่ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับโลก กล่าวได้ว่า เทววิทยาแห่งการปลดปล่อย เป็นตัวแทนของการฟื้นฟูศาสนาอย่างเป็นทางการที่เป็นระบบที่สุดในบรรดาศาสนาใหญ่ของโลก ที่เป็นปฏิกิริยาตอบโต้ต่อการกดขี่ทางสังคม เศรษฐกิจในยุคปัจจุบัน เป็นพัฒนาการทางเทววิทยาที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในประวัติศาสตร์ของศาสนาคริสต์

สมเกียรติ ตั้งนโม (2548) เขียนเรื่อง “การปรับตัวของเทววิทยาในลาตินอเมริกา คริสต์ + มาร์กซ์ = เทววิทยาเพื่อการปลดปล่อย” กล่าวถึงความเป็นมา และสาระสำคัญของแนวคิดเทววิทยาเพื่อการปลดปล่อย ว่าสัมพันธ์กันระหว่าง "เทววิทยาคริสเตียน" (Christian theology) กับกิจกรรมทางการเมือง (political activities) โดยเฉพาะในด้านความยุติธรรมทางสังคม และสิทธิมนุษยชน กว้างถึงความคิดของ Phillip Berryman ที่กล่าวว่า เทววิทยาเพื่อการปลดปล่อยเป็น การตีความเกี่ยวกับหลักศรัทธาของคริสเตียน ผ่านความทุกข์ของผู้คนยากจน การต่อสู้ และความหวัง เป็นการวิพากษ์สังคม วิจาร์ณหลักศรัทธาของคาทอลิกและคริสตจักร โดยผ่านสายตาของคนยากจน และยังรวมเอาแนวคิดของมาร์กซิสต์เข้าไปด้วย อย่างเช่น คำสอนเกี่ยวกับการต่อสู้ทางชนชั้นอย่างไม่ย่อท้อ Gustavo Gutierrez เสนอว่า "การปลดปล่อย"ที่แท้จริงมีอยู่ด้วยกันสามมิติ 1. เกี่ยวกับการปลดปล่อยทางการเมืองและทางสังคม 2. ปลดปล่อยความยากจน การถูกกดขี่ การเป็นชายขอบ 3. ปลดปล่อยความเห็นแก่ตัวและบาป

ผลการวิจัย

1. พัฒนาการ ลักษณะเฉพาะ และการเคลื่อนไหวของชนชั้นแรงงานในประเทศเกาหลีใต้

1.1. ยุคเปลี่ยนแปลงสู่อุตสาหกรรม (ทศวรรษ 1920 – 1960)

ยุคเปลี่ยนแปลงสู่อุตสาหกรรมของเกาหลี เป็นยุคที่ประเทศเกาหลีเริ่มเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรม เป็นสังคมอุตสาหกรรม ในทศวรรษที่ 1920 โดยสามารถแบ่งออกเป็น 3 ช่วงดังนี้

1.1.1. การตกเป็นอาณานิคมของประเทศญี่ปุ่น

หลังจากที่ตกอยู่ภายใต้อาณานิคมตั้งแต่ปี 1910 แรงงานเกาหลี ก็ได้กำเนิดขึ้นครั้งแรกพร้อมกับระบบอุตสาหกรรมที่ประเทศญี่ปุ่นได้ขยายฐานเข้ามา ในช่วงต้นปี 1920 เกิดการลงทุนขนาดใหญ่ในการทำเหมืองแร่ อุตสาหกรรมเคมี การก่อสร้างทางรถไฟและโรงงานไฟฟ้าพลังน้ำ ซึ่งทั้งหมดนี้เกิดขึ้นเพื่อสนับสนุนการทำสงครามของญี่ปุ่น โรงงานในประเทศเกาหลี ได้เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว จาก 49,000 ในปี 1921 เป็น 80,000 ในปี 1925 และ 102,000 ในปี 1930

ในทศวรรษ 1930 ข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างแรงงานกับนายจ้างชาวญี่ปุ่น ได้เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ในปี 1920 ที่มีกรณีขัดแย้งของแรงงาน 81 กรณี และมีจำนวนคนเข้าร่วม 4,599 คน ในปี 1930 ได้เพิ่มขึ้นเป็น 160 กรณี และจำนวนคนเข้าร่วม 18,972 คน เนื่องจากสาเหตุที่ทำให้เกิดความขัดแย้งนั้น ไม่ได้มีเพียงเรื่องของการต่อสู้ทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่ยังมีเรื่องทางการเมือง คือ การปลดปล่อยประเทศให้เป็นอิสระจากการตกเป็นอาณานิคมของญี่ปุ่นอีกด้วย หลังจากนั้นรัฐบาลญี่ปุ่นได้เริ่มต้นขบวนการกวาดล้างอย่างจริงจังในทศวรรษที่ 1930 เพื่อไม่ให้ความแข็งแกร่งของขบวนการแรงงานเพิ่มขึ้น ขบวนการแรงงานจึงกลายเป็นขบวนการใต้ดินและมีความใกล้ชิดกับขบวนการคอมมิวนิสต์ (ฮาเก็น กู 2552 : 37 - 38)

1.1.2. การก่อตั้งองค์กร FK TU

หลังจากที่ประเทศเกาหลีเป็นอิสระจากการตกอยู่ภายใต้อาณานิคมของประเทศญี่ปุ่นในเดือนสิงหาคมปี 1945 ขบวนการแรงงานเกาหลีก็ได้กลับมามีบทบาทใหม่อีกครั้ง โดยถูกสร้างขึ้นภายใต้องค์กรที่ชื่อว่า สภาแห่งชาติสหภาพแรงงานการค้าเกาหลี (the National Council of Korean Trade Unions – Chônnp'yong) หรือที่ถูกเรียกกันว่าชนพอง โดยมีภาวะผู้นำมากกว่าแต่ก่อน และมีบทบาท

ทางด้านกิจกรรมโดยเข้าควบคุมโรงงานที่ถูกชาวญี่ปุ่นทิ้งไว้ แต่การก่อตัวของชนพองนี้ กลับทำให้เกิดความขัดแย้งด้านแรงงานเพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะในช่วงปี 1945 - 1947 ได้มีการประท้วงของแรงงานถึง 2,388 ครั้ง และมีผู้เข้าร่วมถึง 600,000 คน ซึ่งถือว่าการประท้วงครั้งรุนแรงที่สุดในทศวรรษนี้

อย่างไรก็ตาม ในเดือนมีนาคมปี 1946 รัฐบาลเกาหลีได้มีการตั้งองค์กรแรงงานใหม่ขึ้นมา โดยใช้ชื่อว่าสหพันธ์สหภาพการค้าเกาหลี (Federation of Korean Trade Unions) หรือ FKTU ซึ่งองค์กร FKTU นี้ ไม่ได้มีวัตถุประสงค์ที่แท้จริงในการสนับสนุนแรงงาน แต่มีจุดประสงค์เพื่อแข่งขันและทำลายสหภาพแรงงานฝ่ายซ้าย หรือชนพอง ชนพองจึงค่อยๆ ถูกทำลายลงเรื่อยๆ จนกระทั่งในเดือนมกราคมปี 1947 แรงงานการรถไฟ ได้มีการนัดหยุดงานประท้วงครั้งใหญ่เกิดขึ้น มีการปะทะกันอย่างรุนแรงของชนพองและ FKTU ผลจบลงด้วยการสังหารผู้นำแรงงานของฝ่ายซ้ายเป็นจำนวนมาก หลายคนถูกจับ หรือถูกประหารชีวิต และในเดือนมีนาคมปี 1947 กองกำลังรัฐบาลสหรัฐอเมริกา ก็ได้ประกาศให้พรรคคอมมิวนิสต์เป็นสิ่งผิดกฎหมาย ซึ่งนำมาสู่จุดสิ้นสุดขององค์กรแรงงานคอมมิวนิสต์ในยุคนี้ (ฮาเก็น คู 2552 : 39 - 40)

1.1.3. สงครามเกาหลี

หลังจากนั้นตั้งแต่ปี 1948 - 1960 เป็นช่วงที่ตกต่ำที่สุดของขบวนการแรงงานเกาหลี เนื่องจากการแบ่งประเทศออกเป็นสองฝ่าย ตามด้วยสงครามเกาหลี (1950-1953) ทำให้ประเทศเกาหลีใต้ มีบรรยากาศของโรคตื่นกลัวคอมมิวนิสต์ องค์กรแรงงานฝ่ายซ้ายไม่สามารถฟื้นตัวได้ ในขณะที่ฝ่ายขวาหรือ FKTU ก็ได้กลายเป็นเครื่องมือเพื่อเสริมอำนาจให้แก่ประธานาธิบดีซึง มันรี มากกว่าสนับสนุนแรงงาน

ในปี 1960 มีช่วงเวลาสั้นๆของการฟื้นคืนของความไม่สงบของแรงงานและขบวนการเคลื่อนไหวของสหภาพแรงงาน ในช่วงรัฐบาลประชาธิปไตยที่นำโดย ชัง มายอง หลังจากที่มีการลุกฮือของนักศึกษาล้มระบอบของประธานาธิบดีซึง มันรีได้สำเร็จ จำนวนของข้อขัดแย้งแรงงานในปี 1960 นี้เพิ่มขึ้นถึง 227 กรณี จาก 45 กรณีในปี 1957 และ 95 กรณีในปี 1959 เกิดสหภาพแรงงานขึ้นใหม่ 315 สหภาพ มีการสร้างสหภาพอิสระใหม่ชื่อว่า สหภาพกลุ่มการค้าแห่งชาติ (National Council of Trade Unions) หรือที่เรียกว่า NCTU ซึ่งภายหลังได้รวมเข้ากับ FKTU โดยมีแนวความคิดแบบฝ่ายซ้าย ในยุคสั้นๆนี้สิ้นสุดลงด้วยการรัฐประหารโดยทหาร ที่นำโดย ปัก จุงฮี ในเดือนมิถุนายนปี

1961 เป็นรัฐที่ครองอำนาจเต็มแบบใหม่รวมถึงบริบททางเศรษฐกิจแบบใหม่ ซึ่งผู้นำสามารถปราบปรามองค์กรแรงงานได้อย่างเด็ดขาด โดยอ้างถึงความมั่นคงปลอดภัย (ฮาเก็น คู 2552 : 40 - 41)

1.2. ยุคชะงักงันของขบวนการแรงงาน (1960 – 1980)

ยุคชะงักงันของขบวนการแรงงานคือยุคที่ขบวนการแรงงานไม่มีบทบาทในการเรียกร้องสิทธิมากนัก สามารถแบ่งได้เป็น 3 ช่วง ดังนี้

1.2.1. นโยบายอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก

หลังจากที่คณะทหารได้ขึ้นมาครองอำนาจแล้ว สิ่งแรกที่พวกเขาทำคือ ยุบFKTU จับกุมผู้นำแรงงาน และห้ามการนัดหยุดงานประท้วง ต่อมาได้มีการเสนอแก้ไขกฎหมายแรงงาน เพื่อความสะดวกต่อการกลายเป็นอุตสาหกรรมที่เน้นการส่งออก โดยกฎหมายแรงงานฉบับปี 1953 ซึ่งเป็นกฎหมายสหภาพแรงงานเกาหลีฉบับแรก ได้รองรับสิทธิขั้นพื้นฐานของแรงงานสามประการ คือ เสรีภาพในการจัดตั้งองค์กร การต่อรองรวมหมู่ และการชุมนุมรวมตัวกันทำกิจกรรม โดยภายใต้กฎหมายดังกล่าวคนงานได้รับอนุญาตในการจัดตั้งสหภาพได้โดยที่รัฐแทรกแซงน้อยที่สุด และยังสามารถเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองได้ แต่หลังจากสงครามเย็น สหรัฐอเมริกาได้ถอนกำลังทหารบางส่วนออกไป ทำให้รัฐบาลออกมาตรการพิเศษระงับสองในสามข้อของสิทธิพื้นฐานของแรงงาน ได้แก่ สิทธิในการต่อรองร่วม และสิทธิในการทำกิจกรรมร่วมซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการต่อรองระหว่างแรงงานกับนายจ้าง และถึงแม้ว่าสิทธิข้อสุดท้ายยังคงมีอยู่ แต่ก็ต้องอยู่ในข้อจำกัดที่รัฐบาลตั้งขึ้นเท่านั้น

เศรษฐกิจของประเทศเกาหลีใต้เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วจากปัจจัยหลายอย่าง โดยปัจจัยที่สำคัญที่สุดอยู่ที่รัฐที่มุ่งมั่นในการพัฒนาที่กำหนดนโยบายต่างๆที่เอื้อต่อนายทุน โดยมียุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดคือ ยุทธศาสตร์ในการเน้นอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก (ยุทธศาสตร์ EOI) ทำให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GNP) ก็เพิ่มขึ้นโดยเฉลี่ย 10 เปอร์เซ็นต์ต่อปี อัตราการเจริญเติบโตในภาคอุตสาหกรรมการผลิตคือประมาณ 19 เปอร์เซ็นต์ จำนวนของแรงงานสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว จาก 1.3 ล้านคนในปี 1960 เป็น 2.1 ล้านคนในปี 1966 และ 3.4 ล้านคนในปี 1970

เศรษฐกิจที่เติบโตอย่างรวดเร็ว ทำให้เจ้าของธุรกิจให้ความสำคัญกับกำไรและการเข้าสู่ตลาดอย่างรวดเร็ว และสนใจน้อยมากในเรื่องการมุ่งพัฒนาแรงงานให้มีประสิทธิภาพ สวัสดิการของ

แรงงาน หรือสร้างแรงจูงใจที่จะทำให้แรงงานมีทักษะที่ดีขึ้น เช่นการขึ้นค่าแรง นักธุรกิจแสวงหา
กำไรสูงสุดจากการซื้อครีคร่าแรงราคาถูก ยกภาระหน้าที่ให้รัฐเป็นผู้รับผิดชอบหลักในการฝึกอบรม
และยกระดับทักษะของแรงงาน(ฮาเกิน ๒๕๕๒ : ๔๑ - ๔๙)

1.2.2. การกลายเป็นกรรมาชีพของแรงงาน

นอกจากการกลายเป็นอุตสาหกรรมที่รวดเร็วในเกาหลีใต้ จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่าง
รุนแรงในตัวโครงสร้างเศรษฐกิจแล้ว ยังเกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีการทำงานของคน และ
วิธีการดำรงชีพอีกด้วย โดยในปลายทศวรรษ ๑๙๕๐ ก่อนการเริ่มต้นยุทธศาสตร์ EOI เกาหลีใต้ยังคง
เป็นสังคมเกษตรกรรม ประชาชนส่วนใหญ่อยู่ในเขตชนบท ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP)
มาจากผลผลิตทางการเกษตร แต่หลังจากความก้าวหน้าของ EOI ส่วนแบ่งของ GDP ก็เริ่มลดลง จาก
๓๙.๙ เปอร์เซ็นต์ ในปี ๑๙๖๐ เป็น ๑๔.๖ เปอร์เซ็นต์ในปี ๑๙๘๐ และ ๙ เปอร์เซ็นต์ในปี ๑๙๙๐ ใน
ขณะเดียวกัน ส่วนของภาคอุตสาหกรรมก็เพิ่มขึ้นจาก ๑๘.๖ เปอร์เซ็นต์ ในปี ๑๙๖๐ ไปสู่ ๔๑.๔
เปอร์เซ็นต์ในปี ๑๙๘๐ และ ๔๔.๗ เปอร์เซ็นต์ ในปี ๑๙๙๐

ลักษณะที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ได้มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างใหญ่หลวงต่อขบวนการ
เคลื่อนไหวของชนชั้นแรงงานในเกาหลีใต้ อยู่ี่ประการด้วยกัน ประการแรกคือการเปลี่ยนแปลงไปสู่
อุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว ทั้งความรวดเร็วและความเข้มข้นในการกลายเป็นอุตสาหกรรมของเกาหลี
ใต้เป็นสิ่งที่โดดเด่นมาก และยังเกี่ยวพันกับการอพยพของคนจำนวนมากจากชนบทสู่พื้นที่เมือง
เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานในภาคการผลิตใหญ่ จากในทศวรรษ ๑๙๕๐ ที่มีแรงงานในภาคเกษตรกรรม
๘๐ เปอร์เซ็นต์ ได้ลดลงเหลือ ๕๐ เปอร์เซ็นต์ในปี ๑๙๗๐ และเหลือ ๒๐ เปอร์เซ็นต์ในปี ๑๙๘๐ ดังนั้นจะ
เห็นได้ว่าเกาหลีใต้ใช้เวลาประมาณสามทศวรรษเท่านั้น ในการเปลี่ยนแปลงจากชาติของกสิกรขนาด
เล็กเป็นชาติแห่งแรงงานรับจ้างในเมือง ในขณะที่กระบวนการกลายเป็นอุตสาหกรรมของยุโรป
นั้นใช้เวลาถึงหนึ่งศตวรรษด้วยกัน

ประการที่สองคือ ลักษณะความเป็นเมืองสูง จากการไหลบ่าของแรงงานจากชนบทสู่เมืองนั้น
มักไม่อยากจะกลับสู่ชนบท มักจะเป็นการอพยพอย่างถาวร ไม่ใช้การอพยพแบบกึ่งกรรมาชีพกึ่งชานา
(semi-proletariat) หรือ กรรมาชีพบางเวลา (part-time proletariat) แบบที่พบบ่อยๆในประเทศกำลัง
พัฒนา ดังนั้นแรงงานโรงงานเกาหลีใต้ในเมืองเหล่านี้ ต่างก็มีความมุ่งมั่นอย่างเต็มที่กับการเป็น
แรงงานอุตสาหกรรม มีจุดหมายคือการใช้ชีวิตที่เหลือของการทำงานอยู่กับการเป็นลูกจ้างในโรงงาน

อุตสาหกรรม

ประการที่สามคือ การกระจุกตัวอย่างหนาแน่นของอุตสาหกรรมเกาหลีใต้ภายในเขตพื้นที่เมือง กิจกรรมการผลิตมีอยู่เพียงไม่กี่เมือง เมืองเล็กๆทั้งหมด หรือแม้กระทั่งบางภูมิภาคนั้นถูกละเลยอย่างสิ้นเชิง ลักษณะแบบนี้ได้เอื้ออำนวยให้เกิดเครือข่ายทางสังคมที่ใกล้ชิด ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ได้มีบทบาทสำคัญในการก่อเกิดพัฒนาการของเอกลักษณ์แรงงาน และการหล่อหลอมเป็นหนึ่งเดียวกันของการต่อสู้ที่เริ่มต้นขึ้นในต้นศตวรรษที่ 1980

ลักษณะประการสุดท้ายคือ ชนชั้นแรงงานมีระดับของความกลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกันสูงในกรณีของแรงงานสตรี ทั้งในแง่ของคุณลักษณะเชิงประชากร คือเป็นโสดและมีอายุต่ำกว่า 29 ปี เนื่องจากงานหนัก ชั่วโมงการทำงานยาวนาน และการทำงานล่วงเวลา ทำให้แรงงานที่แต่งงานแล้วทำงานได้อย่างลำบากมากในสภาพเช่นนี้ และอีกประการหนึ่งคือ โรงงานอุตสาหกรรมขนาดเบาที่มีผู้หญิงเป็นแรงงานหลักนั้น ต้องการแรงงานที่มีทักษะแบบง่าย มีระเบียบวินัยสูง นายจ้างจึงต้องการคนที่อ่อนวัยกว่า เพื่อง่ายกว่าในการปรับตัว และเป็นการช่วยประหยัดค่าแรงงานอย่างหนึ่งอีกด้วย ในแง่ของภูมิหลังทางสังคม คือมาจากครอบครัวเกษตรกรที่ยากจน และในแง่ของระดับทักษะแรงงาน คือเป็นแรงงานกึ่งฝีมือ สิ่งเหล่านี้ได้มีบทบาทสำคัญในการเข้ามามีบทบาทร่วมของแรงงานผู้หญิงเกาหลีในขบวนการแรงงาน (ฮาเก็น คู 2552 : 50 - 67)

1.2.2.1. สถาบันที่มีบทบาทในการเตรียมแรงงาน

สถาบันที่มีบทบาทสำคัญในการเตรียมแรงงานอุตสาหกรรมใหม่ของเกาหลีใต้มีอยู่สองสถาบันด้วยกัน สถาบันแรกคือระบบการศึกษา จากมรดกทางวัฒนธรรมแบบขงจื้อ ที่ให้ความสำคัญในเรื่องของการศึกษา และการทุ่มเทงบประมาณในเรื่องการศึกษา ทำให้การศึกษาของประชาชนชาวเกาหลีใต้อยู่ในระดับสูงมาก เมื่อเทียบกับมาตรฐานสากล สถานศึกษาช่วยปรับปรุงพฤติกรรมที่จำเป็นต่องานในแบบสายบังคับบัญชา

สถาบันที่สองคือ กองทัพ ซึ่งตามกฎหมายชายเกาหลีทุกคนจะต้องผ่านการเกณฑ์ทหาร การเป็นทหารช่วยขัดเกลาชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพให้อยู่ในระบบองค์กร มีตารางทำงานประจำวัน ยอมรับต่ออำนาจที่เป็นทางการ ใต้รับการลงโทษเมื่อไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชา และการจำกัดเสรีภาพส่วนบุคคลอย่างรุนแรง ดังนั้นระบอบทหารแบบนี้ ช่วยให้ชายเกาหลีได้ยอมรับองค์กรอุตสาหกรรมที่มีการบังคับบัญชาและระบบทำนองเดียวกันได้

ด้วยเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และสถาบันที่เอื้ออำนวย นักอุตสาหกรรมเกาหลีได้จึงไม่ประสบปัญหาในการหาแรงงาน และปัญหาในเรื่องของการต่อต้านหรือปรับตัวไม่ได้กับระบบอุตสาหกรรมใหม่ กระบวนการกลายเป็นกรรมาชีพของเกาหลีได้ นับเป็นขบวนการที่สงบราบเรียบอย่างเห็นได้ชัด (ฮาเก็น คู 2552: 69 - 71)

1.2.2.2. ชั่วโมงการทำงานที่ยาวนานและงานที่หนักในโรงงาน

แม้ว่าแรงงานเกาหลีจะสามารถปรับตัวเข้ากับอุตสาหกรรมได้อย่างราบเรียบ แต่ชีวิตในการทำงานมีความหนักหน่วงและลดทอนความเป็นมนุษย์อย่างมาก สภาพในการทำงานมีความปลอดภัยต่ำ ความสัมพันธ์ในที่ทำงานเป็นแบบอำนาจนิยม มีการจัดชั้นสูงต่ำของสายบังคับบัญชาค่อนข้างมาก ความเข้มข้นและชั่วโมงการทำงานที่ยาวนาน เป็นสิ่งที่แรงงานไม่สามารถคาดเดาได้จากสถิติแรงงานที่รวบรวมโดยองค์การแรงงานสากล (ILO) เกาหลีได้มีชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์ที่ยาวที่สุดในโลกตลอดทศวรรษ 1980 ยกตัวอย่างเช่น ชั่วโมงการทำงานเฉลี่ยต่อสัปดาห์สำหรับแรงงานในเกาหลีได้คือ 53.1 ชั่วโมง ในขณะที่สหรัฐอเมริกาคือ 38.8 ชั่วโมง ญี่ปุ่น 51 ชั่วโมงเป็นต้น การพัฒนาเศรษฐกิจในเกาหลีได้นั้นเป็นสาเหตุที่ทำให้ชั่วโมงในการทำงานเพิ่มขึ้น จาก 52.5 ชั่วโมงต่ออาทิตย์ในปี 1970 เป็น 53.1 ในปี 1980 และ 54.5 ในปี 1986 และชั่วโมงที่ยาวนานในการทำงานนั้นเป็นเรื่องปกติของแรงงานเกาหลี ที่พบได้ในทุกเพศทุกวัย โดยนายจ้างใช้ค่าล่วงเวลาเพื่อให้แรงงานทำงานยาวนานขึ้น เนื่องจากฐานการจ่ายค่าจ้างสำหรับชั่วโมงการทำงานปกติต่ำมาก ทำให้คนงานต้องทำงานล่วงเวลาเพื่อเพิ่มรายได้ของพวกเขา (ฮาเก็น คู 2552: 71 - 78)

1.2.2.3. ปัญหาของการผลิตซ้ำ

ค่าจ้างแรงงานต่ำ และใช้แรงงานอย่างเข้มข้น ไม่ได้มีเงื่อนไขเอื้ออำนวยอย่างเพียงพอสำหรับการผลิตซ้ำแรงงาน แรงงานไม่มีเวลาเหลือสำหรับการพักผ่อน การดูแลครอบครัวหรือเพื่อนฝูง มีเวลาแค่พอสำหรับการประทังชีวิตขั้นพื้นฐาน งานในโรงงานหมายถึงการอุทิศชีวิตให้แก่โรงงาน เพื่อแลกเปลี่ยนกับค่าจ้างที่น้อยกว่าการประทังชีวิต

ร่างกายของแรงงานเสื่อมสภาพลงอย่างรวดเร็ว และส่งผลในระยะยาว สุขภาพของแรงงานทรุดโทรมอย่างรวดเร็วไม่กี่ปีหลังจากทำงาน นอกจากจะไม่มีเวลาในการฟื้นฟูสภาพร่างกายแล้ว อัตราการเกิดอุบัติเหตุทางอุตสาหกรรมในโรงงานนั้นมีสูงมาก อัตราการเกิดอุบัติเหตุของเกาหลีในปี

1976 สูงเป็นห้าเท่าของประเทศสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ ซึ่งสาเหตุมาจากการบังคับให้แรงงานทำงานในสภาพที่ไม่ปลอดภัย และผู้ประกอบการเกาหลีได้ยังมีการลงทุนน้อยมากในการสร้างมาตรการความปลอดภัยในโรงงานของพวกเขา

นอกจากนั้นแล้วการใช้แรงงานอย่างเข้มข้นยังส่งผลกระทบต่อสุขภาพของแรงงานในระยะยาว อายุเฉลี่ยระหว่าง 17 ถึง 24 ปี เป็นช่วงชีวิตมนุษย์ที่มีสุขภาพแข็งแรง แต่แรงงานส่วนใหญ่กลับได้รับความทุกข์ทรมานจากปัญหาสุขภาพ เช่น ปวดหน้าอก ระบบย่อยอาหาร การไต่ยีน การมองเห็น ปัญหาผิวหนัง เป็นต้น สุขภาพของแรงงานทรุดโทรมอย่างรวดเร็วไม่กี่ปีหลังจากทำงาน (ฮาเก็น คู 2552: 78 - 83)

1.2.2.4. ตลาดแรงงานและค่าจ้าง

เกาหลีใต้เป็นประเทศที่ไม่เคยมีประสบการณ์การขาดแคลนแรงงาน ดังนั้นการถูกไล่ออกจากงานตามอำเภอใจของนายจ้างจึงถูกใช้บ่อยๆ ในฐานะเป็นเครื่องมือคุกคามแรงงานที่ไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมองค์กรแรงงาน แรงงานไม่มีอำนาจต่อรองกับนายจ้าง และนายจ้างก็ไม่ต้องสนใจอย่างจริงจังในการสร้างแรงจูงใจแรงงาน เช่น การขึ้นค่าแรง ทำให้แรงงานเกาหลีได้รับค่าจ้างต่ำกว่าการยังชีพตลอดทศวรรษที่ 1970 และต้นทศวรรษ 1980 ทั้งๆที่การกระจายรายได้ของเกาหลีถูกนำเสนอว่าสมดุลควบคู่กับการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว (ฮาเก็น คู 2552: 89 - 89)

1.2.3. แรงงานหญิง และองค์กรคริสตศาสนา

องค์กรคริสตศาสนาได้มีส่วนช่วยเหลือในการพัฒนาขบวนการเคลื่อนไหวของชนชั้นแรงงานในทศวรรษที่ 1970 หลายประการด้วยกัน ประการแรกคือ ให้พื้นที่ทางสังคม สำหรับการรวมตัวพูดคุยแลกเปลี่ยนปัญหาหากัน ประการที่สองคือ ช่วยแรงงานในการจัดตั้งสหภาพผ่านโรงเรียนกลางคืนที่คริสตศาสนาเป็นผู้สนับสนุน ประการที่สามคือ มีบทบาทในการปกป้องแรงงานจากการปราบปรามของรัฐ

อย่างไรก็ตามในทศวรรษนี้ สิ่งที่สำคัญที่สุดคือการต่อต้านของแรงงานหญิง ที่ถือว่าเป็นฐานที่ช่วยให้การก่อตัวของชนชั้นแรงงานพัฒนาอย่างรวดเร็วในยุคต่อมา ซึ่งสาเหตุที่ทำให้แรงงานหญิงถูก

ขึ้นมาประท้วงเนื่องจากได้รับการขูดรีด และการกดขี่ทางเพศมากกว่าผู้ชายนั่นเอง(ฮาเก็น คู 2552: 101 - 145)

1.3. ยุคเฟื่องฟูของขบวนการแรงงาน(1980 - 1990)

ยุคเฟื่องฟูของขบวนการแรงงานคือยุคที่ขบวนการแรงงานมีความเข้มแข็งในการเรียกร้องสิทธิ และประสบความสำเร็จในการปรับปรุงสภาพการทำงาน สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ช่วง ดังนี้

1.3.1. แรงงานและนักศึกษา

เมื่อเข้าสู่ทศวรรษที่ 1980 การต่อสู้ของแรงงาน ได้กลายเป็นการเมืองมากขึ้น เห็นได้จากนัยยะสำคัญของการหยุดงานประท้วงคูโรในปี 1985 ที่ไม่ได้เกิดจากความขัดสนทางเศรษฐกิจแต่คือการต่อสู้ทางการเมืองที่ถูกนักศึกษานำมาวมกับการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย นักศึกษาผู้ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างถอนรากถอนโคนจากการปกครองแบบทหารไปเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตย ได้เห็นความสำคัญของแรงงานว่าเป็นพลังหลักทางสังคม ขบวนการนักศึกษาได้คอยช่วยปลุกจิตสำนึก และช่วยในการจัดตั้งสหภาพแรงงาน ในช่วงเวลานี้อิทธิพลของขบวนการคริสต์ศาสนาต่อขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานลดลงอย่างมาก เนื่องจากแนวทางของผู้นำคริสต์ศาสนาไม่หนักแน่นพอในการต่อสู้ของแรงงาน ยุทธศาสตร์พันธมิตรแรงงาน-นักศึกษา เป็นปัจจัยสำคัญของความแข็งแกร่งขึ้นอย่างรวดเร็วของขบวนการเคลื่อนไหวทางชนชั้นแรงงานเกาหลีใต้ ที่มีมากกว่าแรงงานในสังคมที่มุ่งสู่การกลายเป็นอุตสาหกรรมในเอเชีย และที่แห่งอื่น (ฮาเก็น คู 2552: 146 - 184)

1.3.2. การต่อสู้ของแรงงาน

ในปี 1987 ได้เกิดการระเบิดครั้งใหญ่ของการต่อสู้ของขบวนการแรงงานประชาธิปไตย (ไม้ขีดก้านเดียว336) ข้อขัดแย้งของแรงงานมีมากกว่าสามพันเรื่องซึ่งมากกว่าข้อขัดแย้งทั้งหมดที่เกิดขึ้นในทศวรรษที่ผ่านมาจำนวนผู้เข้าร่วมในสหภาพแรงงานมีถึง 1.7 ล้านคน และมีสหภาพทั้งสิ้น 6,164 แห่งในปี 1988 แรงงานมีการจัดองค์กรที่ดีขึ้น เข้มแข็งขึ้น ซึ่งเป็นผลมาจากการสังคมนิยม การต่อสู้ของแรงงานหญิงในอดีต การต่อสู้ของแรงงานในช่วงนี้ เป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย เช่น การยึดอาคารสำนักงาน การปิดถนนประท้วง การจับฝ่ายบริหารเป็นตัวประกัน เป็นต้น มีเป้าหมายเพื่อเรียกร้องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และการเคารพจากสังคม (ฮาเก็น คู 2552: 225 - 276)

ขบวนการแรงงานร่วมประท้วงกับขบวนการนักศึกษาและประชาชนจนสามารถจัดการกับเผด็จการทหารได้ในปี 1988 หลังจากนั้นขบวนการแรงงานก็เข้มแข็งขึ้นเรื่อยๆ และประสบความสำเร็จในการจัดตั้งสหภาพแรงงานประชาธิปไตยเกาหลี (Korean Confederation of Trade Unions - KCTU) และพรรคประชาธิปไตยแรงงาน (Democratic Labour Party - DLP) ที่ชนะการเลือกตั้งได้เข้าไปนั่งในสภาในปี 2004 สภแบบนี้ทำให้รัฐบาลและนายทุนต้องยอมเจรจากับสหภาพแรงงาน ส่งผลให้เกิดการก้าวกระโดดอย่างเห็นได้ชัดของค่าแรง คุณภาพชีวิต และความเป็นอยู่ของชนชั้นกรรมมาชีพในแรงงานเกาหลีใต้ (จรรยา ยิ้มประเสริฐ 2555: 336-340)

1.4. ยุคปัจจุบัน (ทศวรรษ 1990 – ปัจจุบัน)

แรงงานเกาหลีใต้ในทศวรรษที่ 1990 ถูกกำหนดจากปัจจัย 2 อย่างด้วยกัน คือการเปลี่ยนการปกครองเป็นประชาธิปไตย และกระบวนการโลกาภิวัตน์ การปกครองแบบประชาธิปไตยให้อำนาจของแรงงานเพิ่มขึ้น รัฐใช้กฎหมายและวิธีการทางอ้อมในการควบคุมแรงงานแทนการแทรกแซงโดยตรง และยังมีความเป็นกลางมากขึ้นระหว่างนายทุนกับแรงงาน นอกจากนั้นนายจ้างยังเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่มีต่อแรงงาน เช่น การยอมรับการเจรจาต่อรองแบบรวมหมู่ ผลที่เกิดขึ้นคือความขัดแย้งของแรงงานในทศวรรษนี้เป็นเรื่องเศรษฐกิจ ไม่ใช่ชนชั้นวรรณะอย่างในทศวรรษที่แล้ว และทำให้การต่อสู้ของแรงงานแยกออกจากความเคลื่อนไหวทางการเมือง

กระบวนการโลกาภิวัตน์ทำให้ตลาดในการแข่งขันมีสูงขึ้น นายทุนจึงเพิ่มความยืดหยุ่นแก่แรงงาน เพื่อลดทอนความแข็งแกร่งขององค์กรแรงงานลง มีการแบ่งแยกแรงงานเป็นแรงงานประจำและไม่ประจำ แรงงานแกนหลักกับแรงงานชายขอบ แรงงานที่ได้รับการคุ้มครองและไม่ได้รับการคุ้มครอง ลักษณะแบบนี้ทำให้แรงงานเกาหลีที่ก่อนหน้านี้ที่เคยรวมตัวเป็นเนื้อเดียวกันสูง ได้แตกกระจายกลายเป็นแรงงานที่มีสำนึกทางชนชั้นตื้นเขิน ไม่ชัดเจนนั่นเอง (ฮาเก็น คู 2552: 277 - 323)

2.แนวคิดสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการ และการเคลื่อนไหวของชนชั้นแรงงานเกาหลีใต้

2.1. วัฒนธรรมขงจื้อ

วัฒนธรรมขงจื้อเป็นวัฒนธรรมที่ฝังลึกอยู่ในสังคมเอเชีย โดยเฉพาะประเทศเกาหลีใต้ แนวคิดขงจื้อ มีแนวความคิดที่สำคัญอยู่ 2 สิ่งด้วยกัน คือ 1. เจริญ หรือมนุษยธรรม หมายถึงคุณธรรมสากลและพื้นฐานที่สุดอันเป็นแหล่งที่มาของคุณธรรมเฉพาะอื่นๆ ทั้งหมด (สุวรรณฯ สถาอานันท์ 2554: 47-48) และ 2. หลี ที่หมายถึงพิธีกรรม มารยาท พฤติกรรมทางวัฒนธรรม วัฒนธรรมอันเหมาะสม หรือขนบธรรมเนียมประเพณี (สุวรรณฯ สถาอานันท์ 2554: 69-72) ขงจื้อได้กล่าวไว้ว่า หลี คือวิถีปฏิบัติระหว่างมนุษย์ อันทำให้การอยู่ร่วมกันของคนกลายเป็นชุมชนของมนุษย์ และกล่าวว่าผู้ไม่ปฏิบัติตามจารีตคือผู้ไม่รู้ (สุวรรณฯ สถาอานันท์ 2543: 17-18) แนวคิดขงจื้อคือสิ่งที่นายทุนนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมแรงงาน เพราะจารีตช่วยก่อให้เกิดความละเอียด ซึ่งเป็นกลไกควบคุมจากภายในของประชาชน (สุวรรณฯ สถาอานันท์ 2543: 48)

2.1.1. การศึกษา

แนวคิดขงจื้อให้ความสำคัญกับการศึกษามาก ขงจื้อได้กล่าวไว้ว่าไม่ว่าคนประเภทใด ต้องได้รับการศึกษาทั้งสิ้น (ล.เสถียรสุด 2517: 69) แรงงานเกาหลีใต้จัดว่าเป็นแรงงานที่มีการศึกษามาก เมื่อเทียบกับมาตรฐานสากล ดังนั้นพนักงานใหม่ของภาคอุตสาหกรรมจึงมีการศึกษาชั้นประถมหรือสูงกว่า จะเห็นได้ว่าหนึ่งในสถาบันที่มีบทบาทในการเตรียมแรงงานอุตสาหกรรมของเกาหลีใต้คือ สถาบันการศึกษา สถานศึกษาเป็นสถานที่ที่แรงงานได้รับการปรับปรุงพฤติกรรมที่จำเป็นต่องานในสายบังคับบัญชา การยอมรับต่ออำนาจแบบเป็นทางการ การให้ความสำคัญกับเวลา ระบอบตารางการทำงาน และการประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ

2.1.2. ความสัมพันธ์ทั้งห้า

แนวคิดสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ชนชั้นนายทุนนำมาใช้คือ แนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ทั้งห้า หรือความสัมพันธ์ของคนห้ากลุ่ม คือ ผู้ปกครอง - ผู้ใต้ปกครอง บิดามารดา - บุตร สามิ - ภรรยา เพื่อน - เพื่อน และพี่ - น้อง (สุวรรณฯ สถาอานันท์ 2543: 17-23) ซึ่งในแต่ละคู่จะมีหลักจริยธรรมสำหรับการปฏิบัติ เช่น ความสัมพันธ์ของบิดามารดากับบุตร บิดามารดาต้องมีเมตตาต่อบุตร ส่วนบุตรก็จะต้องมีความกตัญญูต่อบิดามารดา ในแง่ความสัมพันธ์ของพี่น้อง ต้องประกอบด้วยความสามัคคีและความ

เคารพ ผู้มีอาวุโสน้อยกว่าควรให้ความเคารพยำเกรงต่อผู้มีอาวุโสมากกว่า ในแง่ความสัมพันธ์ของผู้ปกครอง และผู้ใต้ปกครอง ต้องประกอบด้วยความเมตตา ความสุจริต และความจงรักภักดี เป็นต้น

ด้านความสัมพันธ์ของบิดามารดาและบุตร ขงจื๊อกล่าวว่า การปรนนิบัติพ่อแม่ (เมื่อพ่อแม่ทำอะไรผิดพลาด) ต้องตักเตือนด้วยความอ่อนน้อมเมื่อเห็นว่าความเห็นของตนไม่เป็นที่พอใจของพ่อแม่ที่จะทำตาม ก็ต้องเคารพ ไม่คัดค้าน แม้จะลำบากเหนื่อยยากก็ไม่ควรที่จะน้อยใจ เสียใจ (ล.เสถียีสุด 2533: 8) เราจะเห็นได้ว่า หลักคำสอนของขงจื๊อ ในเรื่องความสัมพันธ์ของบิดาและบุตร ความกตัญญูถือเป็นคุณธรรมสำคัญที่บุตรควรมีแก่บิดามารดา ด้านปรัชญาทางการเมืองของขงจื๊อ ถือว่าคุณธรรมทางการเมืองเป็นการพัฒนามาจากคุณธรรมที่มีอยู่แล้วในครอบครัว คือกล่าวว่าคุณกตัญญูที่มีต่อพ่อแม่ หน้าที่ที่มีต่อพี่น้อง ลักษณะแบบนี้สามารถพบได้ในการปกครอง กล่าวอีกอย่างคือ เมื่อเรามีความกตัญญูต่อครอบครัวแล้ว เราก็จะมีความกตัญญูต่อประเทศชาติด้วย ทำให้สังคมมีระเบียบนั่นเอง (สุวรรณา สถาอานันท์ 2543: 42)

นักอุตสาหกรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ใช้ระบบครอบครัวของวัฒนธรรมขงจื๊อ ในการสร้างระบบอุตสาหกรรมที่ลดทอนความขัดแย้งของแรงงาน เปรียบว่าบริษัทนั้นคือครอบครัว เหล่าแรงงานคือลูกๆ ทำให้แรงงานยอมศิโรราบ และผูกตนเองต่อเป้าหมายของบริษัท (ฮาเก็น คู 2552: 9 - 10) รัฐบาลของเกาหลีใต้ได้สร้างคำขวัญว่า “ปฏิบัติต่อคนงานดังเช่นสมาชิกในครอบครัว ทำงานในโรงงานดูคั่งงานของเราเอง” และป่าวประกาศชวนเชื่อในเรื่องจริยธรรมแบบขงจื๊อ ให้แรงงานขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์ เสียสละตนเองเพื่อสิ่งดีงามของส่วนรวม (ฮาเก็น คู 2552: 19)

2.1.3. ความสำคัญของสตรี

ในคัมภีร์ขงจื๊อ เราสามารถรู้ได้ว่าขงจื๊อให้ความสำคัญกับเพศชายมากกว่าเพศหญิง เห็นได้จากการกล่าวถึงเพศหญิงในคัมภีร์ขงจื๊อว่ามีอยู่น้อยมาก มีอยู่เพียงแค่ 6 แห่งในคัมภีร์เท่านั้น และใน 6 แห่งนี้ 2 แห่งก็กล่าวถึงผู้หญิงในส่วนที่เกี่ยวกับคุณธรรมของผู้ชาย (สุวรรณา สถาอานันท์ 2543: 38) ในคัมภีร์นั้นกล่าวถึงจารีตปฏิบัติของผู้ชายทั้งสิ้น ส่วนผู้หญิงนั้นนอกจากผู้เป็นมารดาแล้วได้รับความใส่ใจน้อยมาก (สุวรรณา สถาอานันท์ 2543: 37) ขงจื๊อกล่าวถึงผู้หญิงไว้ว่า การวางตัวกับเพศหญิงและคนรับใช้เป็นเรื่องยากจึงได้รับการพิจารณาน้อย การจัดระเบียบความสัมพันธ์อื่นๆที่ไม่ได้กล่าวถึงเพศหญิง เช่น บิดา-บุตร เพราะเพศหญิงไม่สำคัญเท่าและจัดการได้ง่าย จะเห็นได้ว่าผู้หญิงถูกให้ความสำคัญน้อย เทียบเท่ากับคนรับใช้ (สุวรรณา สถาอานันท์ 2543: 40-41)

ในเกาหลีใต้มีลักษณะครอบครัวแบบชายเป็นใหญ่ นายทุนได้ตระหนักถึงความสำคัญของการผลิตซ้ำความสัมพันธ์แบบปีศาจไปโดย เพื่อให้แรงงานยอมสยบและภักดีโดยการใช้ระบบคุณค่าของครอบครัว อุดมการณ์ปีศาจไปโดยมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในการกล่อมเกลาร่างงานหญิงเพื่อเข้าสู่ประเภทของแรงงานที่เหมาะสมกับอุตสาหกรรมที่เน้นการส่งออกที่ใช้แรงงานสูงแต่จ่ายค่าแรงต่ำ แรงงานที่มีความเชื่อ ศีโรราบ ขยัน ไม่สนใจสิทธิพลเมืองของตนเอง ดังนั้นระบบประเพณีครอบครัวเป็นสิ่งสำคัญ ที่ช่วยผลิตแรงงานแบบที่นายทุนต้องการ (ฮาเก็น คู 2552: 70)

ความไม่เท่าเทียมกันทางเพศในสังคมเกาหลีใต้สามารถเห็นได้จากค่าเฉลี่ยรายได้ของแรงงานหญิงในโรงงานที่คิดเป็น 42.9 เปอร์เซ็นต์ของแรงงานชายในปี 1980 46.7 เปอร์เซ็นต์ในปี 1985 และ 53.4 เปอร์เซ็นต์ ในปี 1990 (ฮาเก็น คู 2552: 86) การขูดรีดแรงงานและการกดขี่ทางเพศทำให้สภาพการทำงานของผู้หญิงเลวร้ายกว่าแรงงานชาย เป็นสาเหตุที่สำคัญที่ทำให้แรงงานหญิงลุกขึ้นมาประท้วงก่อนแรงงานชายถึงหนึ่งทศวรรษด้วยกัน

2.2. ทฤษฎีฟิงพา และเทววิทยาแห่งการปลดปล่อย

ทฤษฎีฟิงพา และเทววิทยาแห่งการปลดปล่อยคือบทวิพากษ์การกระทำของโบสถ์และชนชั้นผู้นำในศาสนาคริสต์ จากแง่มุมของคนยากจน ซึ่งเกิดขึ้นในละตินอเมริกาในช่วงทศวรรษที่ 1970 ซึ่งเป็นช่วงที่เกิดความไม่เป็นธรรม และการเอารัดเอาเปรียบทั้งการเมืองและเศรษฐกิจของประเทศโลกที่หนึ่ง ที่มีต่อประเทศโลกที่สาม (ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์ 2544: 88) ทฤษฎีนี้เป็นการตอบโต้ต่อโครงสร้างแห่งการเอารัดเอาเปรียบ เป็นหนึ่งในสามของแนวทางการฟื้นฟูศาสนา ที่ประชาชนในโลกที่สามใช้เพื่อแสวงหาเอกลักษณ์ของชาติและวัฒนธรรมของประเทศ โดยการกลับไปหารากเหง้าทางวัฒนธรรมในอดีต นับเป็นการประกาศอิสรภาพทางวัฒนธรรมและสติปัญญาอย่างหนึ่ง (ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์ 2544: 98 - 99)

ทฤษฎีนี้ตีหลักความเชื่อในศาสนาคริสต์จากประสบการณ์ของความทุกข์ยาก การต่อสู้ และความหวังของคนจน เป็นวิถีทางใหม่ที่อ่านพระคัมภีร์ในลักษณะที่ย้ำศักดิ์ศรีของตนเอง นำวิธีการวิเคราะห์ทางสังคมมาใช้ในการตีความศาสนาคริสต์ และสถานการณ์ในละตินอเมริกา แทนที่การตีความศาสนาคริสต์ตามแบบประเพณีนิยม นักสังคมศาสตร์แห่งละตินอเมริกาได้ท้าทายแนวความคิด

ของตะวันตกในเรื่องการพัฒนาด้วยการเสนอแนวความคิดนี้ว่า ความคืบหน้าของโลกที่สามเป็นเรื่องเชิงโครงสร้าง ที่มีสาเหตุมาจากการพัฒนาของโลกที่หนึ่ง (ทวิวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์ 2544: 116)

ทฤษฎีนี้ได้เกิดพัฒนาการที่สำคัญที่สุดในละตินอเมริกา คือการเติบโตอย่างเงียบๆ และต่อเนื่องของชุมชนพื้นฐาน (Base Community) ซึ่งมีจำนวนมาก เห็นได้จากประเทศบราซิลที่มีชุมชนดังกล่าวอยู่ 70,000 กว่าแห่ง และมีสมาชิกอยู่ประมาณ 2.5 ล้านคน ในชุมชนเล็กๆแต่ละชุมชนนั้นบาทหลวงเป็นผู้ที่จัดกลุ่มในการพบปะกับสมาชิกประชาชนจำนวนหนึ่ง ซึ่งการพบปะนี้ไม่ใช่การประกาศศรัทธาความเชื่อในศาสนา แต่เป็นการพบเพื่อแก้ปัญหาของประชาชนโดยเฉพาะชานา เช่นเรื่องค่าจ้างที่ไม่เป็นธรรม หรือการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสหภาพแรงงาน เป็นต้น (ทวิวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์ 2544: 157)

วิธีการในการแก้ปัญหาของประชาชนสรุปได้อยู่ในสามคำ คือ “สังเกต - ตัดสิน - กระทำ” ผู้เข้าร่วมในการพบปะจะสังเกตโดยการพูดถึงข้อเท็จจริงต่างๆที่เกี่ยวข้อง ตัดสินโดยการวินิจฉัยว่าสภาพการเช่นนั้นเป็นไปตามที่บัญญัติไว้ในพระคัมภีร์หรือไม่ และพร้อมใจกันกระทำบางอย่างแม้เพียงเล็กน้อยเพื่อให้สภาพการดีขึ้น (ทวิวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์ 2544: 157 - 159)

รูปแบบของชุมชนพื้นฐานแบบนี้ ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง เนื่องจากโบสถ์สามารถกระจายเข้าไปในชุมชนเล็กๆได้อย่างทั่วถึง ชุมชนพื้นฐานเป็นที่ที่ประชาชนสามารถมาพบปะกันภายใต้บรรยากาศของการเคารพและยำเกรงถึงศรัทธา และความหวังของกันและกัน เป็นรูปแบบในการสร้างจิตสำนึก เช่น สอนให้ชาวานอ่านออกเขียนได้ เป็นต้น (ทวิวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์ 2544: 162)

เนื่องจากสหภาพแรงงาน FKTU ไม่ได้มีส่วนในการช่วยเหลือแรงงานในการเรียกร้องสิทธิองค์กรคริสตศาสนาจึงมีส่วนเข้ามาช่วยเหลือเหล่าแรงงานหญิงในช่วงต้นทศวรรษที่ 1960 ภายใต้การอุปถัมภ์จากหน่วยงานระหว่างประเทศของทั้งสององค์กร องค์กรคริสตศาสนาได้นำประสบการณ์ของละตินอเมริกากับแนวความคิดเรื่องทฤษฎีพึ่งพา และเทววิทยาแห่งการปลดปล่อยมาใช้เห็นได้จากการก่อตัวของชุมชนพื้นฐาน คือมีการจัดกลุ่มกิจกรรมเล็กๆ หรือโรงเรียนแรงงานกลางคืน ที่ถูกจัดตั้งอยู่ภายใต้ความอุปถัมภ์ของผู้นำศาสนาหัวก้าวหน้า จัดเป็นกลุ่มย่อยๆเฉลี่ย 6-8 คน จากโรงงานในบริเวณใกล้เคียง และมีการตั้งชื่อกลุ่ม เช่น “ดาวเสาร์” “ต้นสน” “ชัยชนะ” เป็นต้น อีกทั้งยังได้นำวิธีการแก้ปัญหา “สังเกต - ตัดสิน - กระทำ” มาใช้เห็นได้จากการนัดพบกันอย่างสม่ำเสมอภายใต้การ

แนะนำของบาทหลวงเพื่ออภิปรายชีวิตประจำวันของพวกเขา และปัญหาที่พวกเขาเผชิญในที่ทำงาน จากนั้นแรงงานจึงได้ตระหนักรู้ทางชนชั้นอย่างดี และได้มีการจัดตั้งสหภาพเพื่อใช้ในการเรียกร้อง นั่นเอง (ฮาเก็น กู 2552: 108-112)

องค์กรคริสต์ศาสนาได้จัดกิจกรรมปลูกจิตสำนึกของแรงงาน สอนให้แรงงานได้เรียนรู้ถึงความสำคัญของการจัดตั้งสหภาพ และความรู้พื้นฐานในการจัดตั้งองค์กรรวมถึงการดำเนินงาน สหภาพ ถึงแม้ว่าการช่วยเหลือขององค์กรคริสต์ศาสนาจะไม่เพียงพอในการเรียกร้องสิทธิของแรงงานมากนัก แต่ประสบการณ์ของแรงงานในช่วงนี้ เป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้แรงงานประสบความสำเร็จในการประท้วงในทศวรรษที่ 1980

2.3. ทฤษฎีมาร์กซิส

ทฤษฎีมาร์กซิสเป็นการรวมกันของแนวความคิดที่สำคัญสามแนว คือ ปรัชญาคลาสสิกของเยอรมัน เศรษฐศาสตร์คลาสสิกของอังกฤษ และลัทธิสังคมนิยมของฝรั่งเศส ประกอบกันเป็นวัตถุนิยมและลัทธิสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ เป็นทฤษฎีและหลักนโยบายแห่งการเคลื่อนไหวของกรรมกรในประเทศต่างๆทั่วโลก (วิลเลียม ฟอสเตอร์ 2524: 14)

หลักการสำคัญของลัทธิมาร์กซิส มีลักษณะที่เป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งถือเป็นครั้งแรกที่มีการนำหลักวิทยาศาสตร์มาใช้กับขบวนการสังคมนิยม สตาลินได้นิยามลัทธิมาร์กซิสไว้ว่าเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยกฎเกณฑ์การพัฒนาของธรรมชาติและสังคมศาสตร์ที่ว่าด้วยการปฏิบัติของมวลชน ผู้ถูกกดขี่ขูดรีด (สุรพงษ์ ชัยนาม 2524: 30-32) หลักการพื้นฐานของลัทธิมาร์กซิสที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับชนชั้นแรงงานเกาหลีได้คือ

2.3.1. การต่อสู้ทางชนชั้น

สังคมในปัจจุบัน คือสังคมทุนนิยมสมัยใหม่ ที่มีสภาพอันสับสนวุ่นวาย เต็มไปด้วยการแข่งขันกันระหว่างกลุ่มต่างๆในสังคม ทฤษฎีที่สามารถพบได้ในความวุ่นวายเหล่านี้คือ ทฤษฎีเกี่ยวกับการต่อสู้ทางชนชั้น ทฤษฎีมาร์กซิสเชื่อว่าประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาทั้งหมดจนถึงปัจจุบันล้วนแต่เป็นประวัติศาสตร์แห่งการต่อสู้ทางชนชั้น เช่น เสรีชนกับทาส ผู้ดีกับไพร่ เจ้าที่ดินกับทาสทาสกร หรือกล่าวโดยสรุปคือ ผู้กดขี่กับผู้ถูกกดขี่นั่นเอง (สุรพงษ์ ชัยนาม 2524: 38-39) เช่นเดียวกับสังคม

เกาหลีในยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมที่มีการแบ่งแยกชนชั้นนายทุนกับกรรมกรและมีความขัดแย้งกันอย่างชัดเจนต่อเนื่องกันหลายทศวรรษ

ลัทธิมาร์กซิสต์ยังได้บอกไว้ว่า ชนชั้นนายทุนพยายามกลบเกลื่อนลักษณะชนชั้นของการต่อสู้ที่กำลังดำเนินอยู่ในสังคม เพื่อให้มวลชนเกิดความสับสนกับผลประโยชน์ที่แท้จริงของตน (สุรพงศ์ ชัยนาม 2524: 39) ในสังคมอุตสาหกรรมเกาหลี แรงงานถูกขนานนามว่าเป็นนักรบอุตสาหกรรม (Sanôp chônssa) เพื่อนิยามแรงงานว่ามีฐานะเช่นทหารผู้อยู่ในสงครามเศรษฐกิจผู้ต่อกรกับคู่แข่งต่างชาติ และพร้อมเสียสละตนเองเพื่อความรุ่งเรืองของชาติ และบ่อยครั้งที่เชื่อมโยงเข้ากับระบบครอบครัวของวัฒนธรรมแบบขงจื้อ เพื่อให้แรงงานเสียสละ และทำเพื่อส่วนรวม (ฮาเก็น คู 2552: 19)

2.3.2. การขูดรีดมูลค่าส่วนเกิน

มูลค่าในทฤษฎีมาร์กซิสต์คือพลังของแรงงาน พลังแรงงานเป็นสิ่งที่สามารถซื้อขายได้ โดยผู้ที่ซื้อนั้นเป็นผู้มีกรรมสิทธิ์เงินตราหรือก็คือชนชั้นนายทุน เมื่อซื้อแล้วชนชั้นนายทุนก็ถือว่าเป็นเจ้าของพลังแรงงานนั้นๆ การขูดรีดมูลค่าส่วนเกินในที่นี้จึงหมายถึงการที่ชนชั้นนายทุนใช้พลังแรงงานมากกว่าที่ซื้อมา ซึ่งมูลค่าส่วนเกินนั้นก็คือกำไรของนายทุนนั่นเอง (วิลเลียม ฟอสเตอร์ 2524: 41)

การขูดรีดมูลค่าส่วนเกินของแรงงานสามารถเห็นได้อย่างชัดเจนในระบบอุตสาหกรรมเกาหลีได้จากค่าจ้างแรงงานที่ต่ำ เพียงพอแค่การประทังชีวิตพื้นฐานเท่านั้น อีกทั้งชั่วโมงการทำงานที่ยาวนาน เห็นได้จากสถิติขององค์กรแรงงานสากล (ILO) เกาหลีได้มีชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์ยาวที่สุดในโลก เวลาในการทำงานไม่แน่นอน และไม่มีวันหยุดที่เพียงพอ เห็นได้จากจากบันทึกประจำวันของแรงงาน เราสามารถรู้ได้ว่าเมื่อถึงช่วงที่สินค้าเป็นที่ต้องการของตลาดมาก แรงงานต้องมาทำงานให้เร็วขึ้น เลิกให้ช้าลง และไม่มีวันหยุดในช่วงนั้น (ฮาเก็น คู 2552: 71-74)

2.3.3. บทบาทของรัฐ

ลัทธิมาร์กซิสต์ได้วิเคราะห์ว่ารัฐเป็นกลไกความรุนแรงที่ชนชั้นนายทุนใช้บังคับกรรมกรให้ยอมจำนนต่ออำนาจของพวกเขา เนื่องจากรัฐได้รับผลประโยชน์ของชนชั้นปกครองมาโดยตลอด (สุรพงศ์ ชัยนาม 2524: 45-46) รัฐบาลของเกาหลีได้ เนื่องจากต้องการเร่งพัฒนาเศรษฐกิจ จึงสนับสนุน

ชนชั้นนายทุนอย่างเห็นได้ชัด นอกจากการกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจเพื่อสนับสนุนนายทุนแล้ว ในสมัยประธานาธิบดีปาร์ค จุงฮี ที่ได้มีการแก้ไขบททวนกฎหมายแรงงาน จากสิทธิขั้นพื้นฐานของแรงงานสามประการ คือ เสรีภาพในการจัดตั้งองค์กร โดยที่รัฐแทรกแซงน้อยที่สุด การต่อรองรวมหมู่ และการชุมนุมรวมตัวกันทำกิจกรรม ลดเหลือเพียงแค่สิทธิข้อสุดท้าย คือการชุมนุมรวมตัวกันทำกิจกรรม แต่ก็ต้องอยู่ในข้อจำกัดที่รัฐบาลตั้งขึ้นเท่านั้น

2.3.4. ยุทธศาสตร์ในการต่อสู้ทางชนชั้นของกรรมกร

จากทฤษฎีมาร์กซิสที่ได้กล่าวมาข้างต้น ทำให้ชนชั้นแรงงานรวมถึงนักศึกษาได้ตระหนักถึงรูปแบบของชนชั้น การถูกกดขี่ขูดรีด และทำการตอบโต้โดยใช้ยุทธศาสตร์ในการต่อสู้ทางชนชั้นของกรรมกรของลัทธิมาร์กซิสเป็นต้นแบบ

ลัทธิมาร์กซิสได้กำหนดวิธีการต่อสู้ของชนชั้นกรรมมาชีพขั้นพื้นฐานไว้ว่า ชนชั้นกรรมมาชีพจะต้องเตรียมให้พร้อมที่จะตอบโต้กับความรุนแรงด้วยความรุนแรง จะต้องทำแนวร่วมชั่วคราวกับชนชั้นอื่นๆที่มีผลประโยชน์ร่วมกันในเวลานั้น และที่สำคัญที่สุดคือ จะต้องมืองค์กรและนโยบายต่างหากของชนชั้นตน (สุรพงษ์ ชัยนาม 2524: 46-47)

ลัทธิมาร์กซิสเข้ามามีบทบาทต่อชนชั้นแรงงานเกาหลีใต้ในช่วงต้นทศวรรษที่ 1980 ซึ่งถูกนำเข้ามาโดยนักศึกษาที่เข้ามาทำงานในโรงงาน หรือ ที่รัฐบาลเรียกว่า “แรงงานจอมปลอม” เพื่อช่วยในการเรียกร้องสิทธิ ในต้นปี 1983 ขบวนการเคลื่อนไหวสหภาพแรงงานประชาธิปไตย ได้ประสบความสำเร็จในการจัดตั้งองค์กรสหภาพแรงงานอิสระใหม่ ซึ่งแรงงานจอมปลอมได้มีบทบาทที่สำคัญในสหภาพ นักศึกษายังได้ถึงเห็นความสำคัญของแรงงานในการปฏิบัติเพื่อเรียกร้องประชาธิปไตย ทำให้ชนชั้นแรงงาน และชนชั้นกลางร่วมมือกันประท้วงในปี 1989 และประสบความสำเร็จทั้งในการเรียกร้องประชาธิปไตย และในการเรียกร้องสิทธิแรงงานนั่นเอง (ฮาเก็น คู 2552: 146 - 184)

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาพบว่าพัฒนาการ ลักษณะเฉพาะ และการเคลื่อนไหวของชนชั้นแรงงานในประเทศเกาหลีใต้แบ่งออกได้เป็น 4 ยุคด้วยกัน คือ

1. ยุคเปลี่ยนแปลงเป็นอุตสาหกรรม เป็นยุคที่เกาหลีใต้เริ่มมีระบบอุตสาหกรรมครั้งแรกจากการนำเข้ามาของประเทศญี่ปุ่น ขบวนการแรงงานที่เกิดขึ้นในยุคนี้มีลักษณะเป็นคอมมิวนิสต์ และมีข้อขัดแย้งเกิดขึ้นมากเนื่องจากสาเหตุของความขัดแย้งไม่ได้มีเพียงแค่เรื่องเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงเรื่องการปลดปล่อยประเทศให้เป็นอิสระจากการตกเป็นเมืองขึ้นของญี่ปุ่นด้วย

2. ยุคชะงักงันของขบวนการแรงงาน เป็นยุคที่รัฐบาลมีนโยบายในการเร่งพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก ชนชั้นแรงงานได้รับการกดขี่อย่างมากแต่ยังไม่เกิดข้อขัดแย้งกับชนชั้นนายทุนอย่างรุนแรงนัก เนื่องจากปัจจัยทางวัฒนธรรมขงจื้อ

3. ยุคเฟื่องฟูของขบวนการแรงงาน เป็นยุคที่ขบวนการแรงงานประท้วงอย่างรุนแรง และมีจำนวนข้อขัดแย้งสูงมาก สาเหตุมากจากการได้รับการกดขี่ที่ยาวนานกว่าทศวรรษ และได้รับความช่วยเหลือจากชนชั้นทางสังคมอื่นๆที่ต้องการเรียกร้องประชาธิปไตย

4. ยุคปัจจุบัน เป็นยุคที่อำนาจของขบวนการแรงงานเพิ่มขึ้น และสามารถต่อรองกับชนชั้นนายทุนได้ เนื่องจากการปฏิวัติในทศวรรษก่อนหน้า และกระบวนการโลกาภิวัตน์

ส่วนแนวคิดสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการ และการเคลื่อนไหวของชนชั้นแรงงานนั้น แนวคิดขงจื้อได้ถูกชนชั้นนายทุนนำมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อลดข้อขัดแย้งของแรงงาน โดยแนวคิดที่เกี่ยวข้องคือเรื่องการศึกษา ความสัมพันธ์ทั้งห้า และแนวคิดเกี่ยวกับสตรี ในเรื่องทฤษฎีฟัซงาและเทอวิทยาแห่งการปลดปล่อยนั้น ถูกนำเข้ามาโดยองค์กรคริสต์ศาสนาและมีส่วนช่วยเหลือแรงงานในการประท้วงในช่วงทศวรรษที่ 1960 -1980 แนวคิดที่เกี่ยวข้องคือวิธีการแก้ปัญหาแบบ สังเกต-ตัดสินใจ-กระทำ และชุมชนพื้นฐาน และลัทธิมาร์กซิสถูกนำเข้ามาโดยนักศึกษาผู้ที่ต้องการช่วยเหลือแรงงานในการเรียกร้องสิทธิ มีแนวคิดที่เกี่ยวข้องคือ การต่อสู้ทางชนชั้น การขูดรีดมูลค่าส่วนเกิน บทบาทของรัฐ และยุทธศาสตร์ในการต่อสู้ทางชนชั้นของกรรมกร ที่มีส่วนช่วยเหลือแรงงานอย่างมากในการจัดตั้งองค์กรแรงงาน และเรียกร้องปรับปรุงสภาพแรงงานเป็นผลสำเร็จ

บรรณานุกรม

คู, ฮาเก็น. (2552). แรงงานเกาหลี: วัฒนธรรมและการเมืองว่าด้วยการก่อตัวทางชนชั้น. กรุงเทพฯ: วิ

ภาษา.

คำรงค์ ฐานดี. (2542). เกาหลีวันนี้. กรุงเทพฯ : ศูนย์เกาหลีศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ฟอสเตอร์, วิลเลียม เซบูลอน. (2524). ลัทธิมาร์กซ์กับขบวนการกรรมกรสากล. กรุงเทพฯ: สากล.

สุวรรณา สถาอานันท์. (2543). กระแสนิยมปรัชญาจีน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุวรรณา สถาอานันท์. (2554). หลุนอี่วี่ : ขงจื้อสนทนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โอเพ่นบุ๊กส์.

เลียด เสถียรสุด. (2517). กัมภีร์ขงจื้อ. กรุงเทพฯ: รุ่งนคร.

ข้อมูลออนไลน์

ทวิวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์. (2553). เทววิทยาแห่งการปลดปล่อย. เข้าถึงเมื่อ 9 กันยายน. เข้าถึงได้จาก

<http://www.thaicadet.org/Religious/LiberationTheology.html>